

Szilágyi Zsolt

Gáll Erwin – Dobos Alpár – Petruț Dávid – Kapcsos Norbert – Wanek Ferenc – Piroksa Eszter – Nagy Szabolcs – Iván András: „Daciától Ultrasilvaniáig”. A Kis-Szamos medencéjének településtörténeti változásai 3/4–12/13. század. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2017, 252.

A kötetet jegyző szerzői csoport többnyire fiatal, szakmai eredményeik alapján elismert régészekből, Wanek Ferenc nyugalmazott geológus egyetemi oktatóból és történész doktoranduszokból áll. Mivel a kiadványban nem tüntették fel, hogy mely szövegrész kinek a munkája, így utólagosan a beazonosítással nem is próbálkoznék. Inkább azt hangsúlyozom, hogy közülük korábban többen is dolgoztak együtt.¹ A szerzői sorrendben első három régész kutatói állásban van. Gáll Erwin a Román Akadémia Vasile Pârvan Régészeti Intézetének tudományos munkatársa,² Dávid Petruț a kolozsvári Babes-Bolyai Egyetem Ókortörténeti és Régészeti Intézetének posztdoktori ösztöndíjasa, míg Dobos Alpár idén szerzett doktori fokozatot. Gáll és Dobos doktori témavezetője Vida Tivadar, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Régészettudományi Intézetének intézetigazgató-helyettese volt.³ Eddig a kötet három jelentősebb bemutatójáról van ismeretem. Ezekre idén februárban Debrecenben (a Debreceni Egyetem Történelmi Intézetében), Kolozsváron (az Erdélyi Múzeum-Egyesület székházában) és legutóbb, júniusban Budapesten (a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében) került sor.⁴ Nézzük előbb a könyv rövid tartalmi összefoglalását.

Kétségtelen, hogy egy olyan újszerű, teljességre és egyben szintézisre törekvő műről van szó, amely – a kötet előszava (bevezetése) alapján – mintája kíván lenni a későbbi, hasonló jellegű romániai szakmunkáknak. Jelentőségét emellett az adja, hogy a szerzők a korábbi és a legújabb régészeti kutatásokat foglalták össze, és csak azokat a tudományos eredményeket tartották bent a kánonban, amelyek megfeleltek a legszigorúbb tudományos kritériumoknak: leginkább a régészetiileg megbízható, pontos, jól dokumentáltságnak. Miközben azt sem hagyták figyelmen kívül, hogy az egyes kutatóknak egykoron milyen volt a felkészültsége, a kritikai hozzáállása, hiszen a forrásanyagok mindezek kontextusában nyerték el utólagos jelentésüket (147. old.). E szempontok érvényesítésével tehát a szerzők arra vállalkoztak, hogy dekonstruálják mikroszinten a dáko-román kontinuitás elméletet; amire többféle módon tettek kísérletet.

Először is megvizsgálták azoknak a 20. század második felében végzett régészeti kutatásoknak a dokumentációját és tudományos eredményeit, amelyek az említett elmélet szempontjából meghatározó jelentőségűek, és kifejezetten a Kis-Szamos völgyének múltjára vonatkoztak. Ehhez 187 helyszín, 259 régészeti lelőhelyét illetve szórványleletét azonosították az ENTM (Erdély Nemzeti Történeti Múzeuma) raktári leltárkönyve alapján

¹ Például vö. Gáll–Kapcsos–Isvoranu–Iván 2016. [2018.] <http://www.rlr.ro/team/>

² <http://www.instarparvan.ro/pagini%20secundare/membri/arbeologie%20medievala/gall%20erwin.htm>

³ https://doktori.hu/index.php?menuid=192&lang=HU&sz_ID=7027&show=1

⁴ A debreceni könyvbemutatóról lásd: https://hirek.unideb.hu/sites/hirek.unideb.hu/files/20180221_de_okortudomany_a_21_szaszadban.pdf; Kolozsvár: <https://www.civilek.hu/programok/daciatol-ultrasilvaniag/>; a budapesti könyvbemutatóról lásd: http://www.eme.ro/serulet/eme/template/news%20CPNewsScreen.vm/news_id/2974;jsessionid=C1082A515CCC5A653568573DC3A1542C

(103. old.). Az elemzések során kiderült, hogy a potenciális leleteknek mindössze kétharmada tekinthető régészetiileg hitelesített anyagnak. A források különféle módon történő klasszifikálását, strukturálását számos diagram segítségével illusztrálták a szerzők. Ezekből kiderül, hogy a vizsgálatba bevont leletek többsége terepbejárások és ásatások során azonosított úgynevezett „kultúrréteg”, és hogy kronológiailag a Kr. u. 7–9., valamint a 11–13. századra keltezhető (105. old.). Láthatóan épp a honfoglalás kori és a kora Árpád-kori leletek száma volt csekély, jóllehet, a vizsgált mikrorégióban nem volt olyan lelőhely (telep vagy temető), amelyet teljes egészében feltártak volna. Ezek után a szerzők téziszszerűen a következőket állapították meg: (1) a 7–9. században a Kis-Szamos völgyében az épített környezet, az emberi telepek száma jóval kiterjedtebb volt, mint ahogyan azt korábban gondoltuk (110. old.). Bizonyítható (2), hogy látványos, „mély rítusbeli törés” következett be a régióban a 6–7. században, miközben a hamvasztásos temetkezések aránya (2,5%) lényegesen kisebb volt a csontvázas temetkezéseknél (112. old.).⁵ Továbbá (3), az eddig feltárt bő 3500 sír feldolgozottságára jellemző, hogy csak 62%-uk került tudományos publikálásra, hogy mindössze az esetek kevesebb mint 2%-ánál végeztek antropológiai elemzést,⁶ és hogy a nem megfelelő leltározás, tárolás következtében utólag már számos csontvázat nem is lehet azonosítani. Másképp megfogalmazva: „nem zárható ki, hogy a szakmaiattalan hozzáállás áldozatául estek az Árpád-kori [...] népesség földi maradványai” (122. old.). A végső következtetést (4), mely óvatos, mégis egyértelmű megfogalmazása mindannak a kritikai elemzésnek, amely implicite a dáko-román kontinuitás elméletre vonatkozik, érdemes hosszasan is idézni:

„[...] a rendelkezésre álló adatok jelentős része alkalmatlan, ingatag régészeti adatbázist képez olyan nagy ívű elméleteknek [...], amelyek valójában a modern nemzetállami, illetve nemzeti homogenizációs kísérletek múltba való projekciói, [...] ezek az elméletek olyan módon kívánták integrálni a Kis-Szamos mikrorégiójának régészeti leletanyagát is, legyen szó késő ókorról vagy kora középkorról, amely [eljárás] szoros kapcsolatot mutat a 19–20. századra jellemző történetírással, illetve régészettel” (122. old.). „A közös római identitás és a belőle kialakuló posztrómai helyi identitások (pl. a »dákó-romái«) fogalmi keretét a 19. század végén–20. század elején megfogalmazott akkulturációs modell, a romanizációelmélet képezi. A kelet-közép-európai szakirodalomban eddig többnyire kritikátlanul elfogadott modell bírálói hangsúlyozzák, hogy a Római Birodalom lakosságát nem lehet egy kulturálisan egységes közösségként értelmezni, és az anyagi kultúra látszólagos egyöntetősége sem lehet bizonyíték a kulturális egységességre.” (130. old.)

Következésképp a régészet eszközeivel nem lehet verifikálni a dáko-román kontinuitás elméletet, ellenkezőleg, a leletek tulajdonképpen megnyitják az utat az elmélet dekonstruálásához, nem kontinuitást, hanem diszkontinuitást mutatnak több téren is.

A régészeti források arra mutatnak, hogy miután a Római Birodalom határai a Duna mögé húzódtak, azok a struktúrák is szétestek, amelyek az egykori provincia területén fellelhető városok működését biztosították. Nemcsak a városokat, hanem a villa rusticákat és a falusias jellegű településeket is hátrahagyta az akkori lakosság. A lineáris infrastruktúra közül mindössze az úthálózat maradt meg, mely hálózat a későbbi településállomány kialakulásában és formálódásában évszázadokon át meghatározó szerepet ját-

⁵ Ez leginkább két okra vezethető vissza: egyfelől a sekély mélységű hamvasztásos temetők elpusztulhattak a modern kori mezőgazdasági, földművelési technikák (pl. mélyszántások) révén; másfelől nem zárható ki, hogy a későbbi temetkezések során szétdúlták e koraközépkori hamvasztásos temetőket (112. old.).

⁶ Uo. 120–121. vö. 64. kép és 65/B. kép

szott. Ezzel szemben mind az „*ipari infrastruktúra*”, mind a birodalomhoz kötődő „*kereskedelmi hálózat*” felbomlott, így az utóbbi hiányában a régió „*római importtermékekkel*” való ellátása is véget ért (131. old.). Diszkontinuitás tehát nemcsak a települések esetében vagy a kerámiák készítésének a technikájában, hanem a temetkezési szokások terén is kimutatható. A régészeti anyagok ugyanakkor azt is jelzik, hogy a 6–7. század során jelentős méretű népességcsere zajlott a Kis-Szamos völgyében, és hogy a későbbi honfoglaló magyarság az itt talált hamvasztásos temetkezést folytató népességet integrálta, hiszen e szokások még hosszú évtizedekig együtt éltek a magyar lovas temetkezési gyakorlattal (138. old.). Bizonyítást nyert továbbá, hogy a római kor után a Kis-Szamos völgyében élők nem azonosak a „*belyben maradt elszegényedett lakossággal*”, hanem egyértelműen olyan bevándorló népességről van szó, amelynek eredete egyelőre tisztázatlan (141. old.).

További fontos rész a kötetben annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy mikor jelent meg, s mit jelenthetett az adott korban a kereszténység a vizsgált területen. A téma újraértelmezéséhez a szerzők abból az előfeltevésből indultak ki, hogy az említett vallás mint identitásforma nem ugyanazt jelentette a 3. században, mint a jóval későbbi 10. században. Ilyenformán annak „*fogalmi változását sem a modernitás homogenizáló szemüvegén keresztül kellene szemlélni*” – hangsúlyozzák (144. old.). Ezzel kapcsolatban megjegyzik, hogy például az importált keresztény jelképek a 10–11. század előtt nem azonosíthatók automatikusan magával a kereszténységgel, mivel azok jelentéstartalma alighanem megváltozott az új környezetben, jelen esetben a vizsgált régióban. Következésképp ezek a tárgyak „*nem igazolják törvényszerűen a kereszténység, illetve [a] keresztények jelenlétét*” a Kis-Szamos völgyében (144. old.). Inkább úgy értelmezhetők, mint a „kereszténység” elfogadása és e tárgyak más jelentéstartalommal történő beemelése a lokális társadalom „*reprezentációs szimbólumrendszerébe*” (146. old.). Ebből az is következik, hogy egyházszerkezettől nélkül nem lehet kereszténységről beszélni a Kis-Szamos völgyében (sem). Régészeti pedig csak a 11–12. századtól válik egyértelművé a keresztény vallás jelenléte a völgyben, amikor felépült a bencés kolostor, mely csakhamar az épített táj központjává vált.

Ezek alapján új megvilágításba került ama kérdés is, hogy Doboka vagy Kolozsmonostor tekinthető-e a 11–12. században a régió, tágabb vonatkozásban az „*észak-erdélyi vármegye*” hatalmi központjának. Mintahogyan a legtöbb korábbi kérdést, úgy ezt sem lehet megnyugtatóan tisztázni. A feltárt régészeti források alapján inkább Kolozsmonostor valószínűsíthető központként, egyebek mellett erre utal, hogy az itt feltárt temetők korábbiak, s a leletanyaguk is gazdagabb, mint Dobokán (148. old.). Ezen a ponton új módszertani megközelítést kínálnak a szerzők, az értelmezésnek eltérő útját nyitják meg a térinformatikai rendszer (GIS) alkalmazásával. A „*láthatósági vizsgálat*” során a rendszer képes meghatározni a terepviszonyok figyelembevételével azokat a pontokat, amelyek még látszanak az adott központból nézve. Kolozsmonostor erődítményéből a Kis-Szamos völgyét (a közelebbi patak völgyek bejáratával együtt) nyugat–kelet irányban, összesen mintegy 40–50 kilométer hosszan be lehetett látni. Bár az eredmény nem perdöntő, de egyértelművé teszi, hogy stratégiai szempontból Kolozsmonostor kedvezőbb fekvésű volt, mint Doboka.

Áttérve a kritikai részre, előbb a kötet formai kivitelezésével kapcsolatban megjegyzem, hogy érteni vélem, miért került a régészeti adattár a középpontba, hiszen mégiscsak ez adja a mű kézikönyv jellegét, elfogadni viszont mégsem tudom. Több okból sem. Először is megtöri a mű logikai szerkezetét az a hatalmas adattömeg, amelyet ebbe a köz-

ponti, III. fejezetbe építettek be a szerzők. Másodsor, amennyire gördülékeny, olvasmányos stílusban indul a mű, annyira olvashatatlaná válik az adattár miatt – pusztán jellegénél fogva, hiszen ez csak leíró-lajstromozó rész, ami nélkülöz minden elemzést. Éppen ezért az adattár helye inkább a kötet mellékletében volna, vagy ha a szerzők szerint mégis az adattáron van a hangsúly, amit egyébként a cím *nem jelez* előre, akkor is vitán felül áll, hogy két nagyobb szerkezeti elemről: egy adatközlő és egy adatelemző részről van szó. Már csak ezért sem tartom elfogadható megoldásnak (írástechnikailag), hogy e két részt összevegyítették; és azért sem, mert a szerzők szándéka a szakmai szempontok mellett az volt, hogy könyvük az olvasók szélesebb rétegét, az „érdeklődő nagyközönséget” is megszólítsa. Valljuk meg ezen a ponton, nehéz azt elképzelni, hogy a régészeti lelőhelyek katalógusát, a földrajzi koordinátákat vagy a leltárszámok sorozatát bárki is végigolvasná közülük.

Mіндеzek ellenére a kötet gazdagon illusztrált, bőséges képi anyagot tartalmaz, ami nagyban hozzájárul az értelmezés megkönnyítéséhez, az új ismeretanyag befogadásához. Mivel keménytáblás kötésről és kiváló minőségű papírról van szó, vagyis láthatóan „nem spóroltak” az előállítási költségeken, így teljességgel érthetetlen, hogy miért ennyire gyenge minőségűek, rosszul szerkesztettek az ábrák – leszámítva a kötet végén található térképeket. Nem azokról a rajzokról, fényképekről vagy táblákról van szó, amelyeknek egy része eredeti vagy átszerkesztett közlés, hanem azokról, amelyeken a régészeti lelőhelyek lokalizálása látható, illetve azokról a diagramokról, amelyek uralják a IV. fejezetet. A 9-diktól a 47-dikig terjedő sorszámozású képeknél rendkívül zavaró általában a sötét háttér, kivált, hogy fekete-fehér nyomdai kivitelezésről van szó. Nyilvánvaló, hogy ez első sorban nem a szerzőknek róható föl, sokkal inkább a nyomdai előkészítést végző „szakemberek” felelőssége, hibája. Az is probléma, hogy olykor a jelmagyarázat sem teljes, ami jelentősen csökkenti e képek információs értékét. Ráadásul a IV. fejezet diagramjainak nagyobb része „öncélú”. Elegendő lett volna csak néhány, jobban átgondolt, összegző ábrát készíteni; a többit pedig elhagyni, s azok tartalmát inkább a szövegben elhelyezni (vizualizálás nélkül). Összességében tehát sokat ront az összképen, hogy nem volt megfelelően képzett műszaki szerkesztője a kötetnek.

Sajnos hasonló mondható el a korrektor munkájáról is. Rendkívül bosszantó, hogy a kötet szövege tele van fogalmazási hibákkal, helytelen mondat szerkezetekkel. Mindjárt az első mondatban egy többszörös szóismétlésbe botlunk, ami sajnálatos módon gyakori kísérője az egész műnek. Miként az is, hogy lépten-nyomon értelemzavaró ragozási hibák követik egymást, például: „*homlokterébe állnak*” (9. old.), „*kerámiával kapcsán*” (132. old.) stb. Megjegyzem, az sem kelt jó benyomást, hogy a szerzők többször hangsúlyozzák munkájuk „*úttörő*” jellegét. Elég lett volna ezt egyszer, legfeljebb még egyszer megemlíteni – nincs szükség újfent bizonygatni a könyv eredetiségét; azt, hogy így van-e, hadd döntse el maga az értő, érdeklődő olvasó. Úgy vélem, hogy egy ilyen alaplumnél, mint amilyen a szóban forgó kötet is, elvárható, s egyben nélkülözhetetlen a magas szintű szöveggondozás, amelyet egy második, talán bővített kiadásnál mindenképpen érdemes elvégezni.

A formairól áttérve a tartalmi kritikai megjegyzésekre, hangsúlyozom, hogy részemről ezek kevésbé lényegiek, inkább opcionális jellegűek, és hogy kifejezetten történeti földrajzi indíttatásúak. Az említett diszciplína sajátossága, hogy olyan tudomány, amely „*kapcsolatot épít a történelem és a földrajz között*”, és bekapcsolja a tudástranszfer folyamatába a különféle segédtudományokat (mint a régészetet) vagy a rokontudományokat (mint a

néprajzot).⁷ Ennek megfelelően azt vizsgálom, hogy a recenzeált munka mennyiben használható történeti földrajzi szempontból. E perspektíva beemelését kellően indokoltnak tartom, kivált, hogy a szerzők településtörténeti változások vizsgálatát ígérik, és hogy egy kistáj, vagy ahogyan azt ők nevezik, egy mikrorégió vizsgálata áll a középpontban.

Először is hiányérzetet kelt, hogy nincs olyan komolyabb módszertani rész, amelyből kiderülne az olvasó számára, mit is kellene értenie a mikrorégió fogalmán – és itt most nem arra gondolok, hogy hogyan történt a Kis-Szamos völgyének a lokalizálása. Néhány bekezdés erejéig érdemes lett volna kitérni arra a problémakörre, hogy mi a különbség a táj, a régió és a történeti régió fogalma között,⁸ vagy legalábbis arra, hogy e problémakört hogyan értelmezik a kötet szerzői a választott témájuk kontextusában. Természetesen erre nemcsak a geográfiának és a történettudománynak, hanem például a néprajznak is megvannak a „saját” válaszai. Ezek felhasználásával pedig megfelelően elő lehetett volna készíteni a különböző tudományterületek közti tudástranszfert. Mindezek hiányából adódik, hogy az sem tisztázott: egy jelenkori gyakorlatban használt régió-fogalmat alkalmaztak-e retrospektív módon a szerzők, vagy esetleg egy önálló, lokális (táji) alapokon konstruált történeti régió-fogalmat használtak. Úgy vélem, mindkettőről egyszerre van szó, anélkül, hogy e fogalmat megnyugtató módon tisztázták volna. Természetesen nem a lokális kontextusban vett történeti mikrorégió „evolúcióját” kérem számon, inkább azt, hogy a fogalomhasználat ez esetben nem kellően tudatos. Megítélésem szerint egy ilyen *longue durée* vizsgálatban, mint ami jelen esetben is történt, egy régió nem lehet fix entitás, mivel állandóan változik. Minden korban más és más miatt tekinthető egy adott terület régióknak, éppen azért, mert nemcsak a természetközeli táj, hanem az épített környezet, a benne élő társadalom is szüntelen változik, alkalmazkodik. Következésképpen módfelett hiányolom azt a dinamikus szemléletet, amelyben megelevenednének az olvasó előtt a különböző (természeti, gazdasági, társadalmi, kulturális, politikai stb.) környezetek a maguk összefonódó kapcsolatrendszerével együtt a szüntelen változás folyamatában. Összességében úgy gondolom, hogy a „*mikrorégió*” fogalma ez esetben nem releváns. Sokkal elfogadhatóbbnak tartom, jelen körülmények között, a *táj* fogalmának a használatát – mert hiszen mi másról is van szó mindvégig, mint a Kis-Szamos völgyéről, egy sokrétű, széles értelemben vett, állandóan változó környezetről. Végső soron maguk a szerzők is a természetföldrajzi tájat, a Kis-Szamos vízgyűjtő területét tekintették az empirikus vizsgálatuk alapjának, azt a vidéket, amely a folyó vízválasztó vonalán belül lokalizálható. Ahogyan azt megfogalmazták: az „*általunk vizsgált földrajzi térség a Kis-Szamos vízgyűjtőterületének feleltethető meg*” (18. old.).

Másodszor, további hiányossága a munkának, hogy az éghajlatváltozást mint kontextust (leszámítva a 21. oldalon szereplő rövid megjegyzést) szinte teljesen figyelmen kívül hagyták a szerzők. Ez azért is különös, mert vizsgálatuk középpontjában egy folyóvölgy áll, amelynek élővilága természeténél fogva érzékeny minden éghajlati változásra. Az éghajlattörténeti kontextualizáláshoz ma már olyan szakmunkák állnak rendelkezésre, amelyek nem a nyugat-, esetleg észak-európai írott vagy természeti források alapján készültek, hanem földrajzilag közelebről, a Kárpát-medence területéről származó dendroklimatológiai vagy épp jégminta-forrásokra támaszkodnak, és amelyek teljes nyári, illetve téli félévi klímarekonstrukciót kínálnak. Ráadásul jelen esetben a jégminták a Bihar-hegységből

---

⁷ Beluszky et al. 2008. vö. Szilágyi 2013.

⁸ Győri 2005.; Nemes Nagy 2009.; Benedek 2002.; Csorba 1999.; Faragó 1984.; Kerényi 2006.; Marosi 1981.; Paasi 2004.; Varró 2004.

származnak, és az elmúlt kétezer év éghajlatváltozását teszik modellezhetővé. Ezeket a tudományos eredményeket használni lehetne a régészeti leletek kontextualizálásakor, hiszen a kötetben tárgyalt 3–12. század időszakában jelentős éghajlati változások zajlottak. A római kori klímaoptimumot a 4. században a népvándorlás-kori kis glaciális követte. A 6–7. századi felmelegedés után pedig a középkori klímaoptimum időszaka „uralta” hosszasan a Kárpát-medencét, amikor a téli időjárás jobbára enyhe volt. Végül a 13. század közepén újabb lehűlés vette kezdetét, amelyet kis jégkorszak (1250–1850/1920) néven ismerünk.⁹ A klímátörténeti modell alkalmazása tehát összetettebb megértés (és nem megmagyarázás) előtt nyit utat. Lehetséges kontextusa volna a népességcserének, a mezőgazdasági művelés kiterjedésének vagy akár a népességnövekedésnek is, és így tovább.

Harmadszor, a kötet II. fejezetében a Kis-Szamos völgyének természetföldrajzi jellemzőit ismertetik a szerzők a táj geológiai felépítésétől kezdve a domborzati viszonyok leírásán át egészen a nyersanyagforrások, a nemesfém- és a sóbányák bemutatásáig. A könyv szövege ezen a ponton erősen leíró jellegű és csak kevésbé kontextualizáló. A szerzők nem törekedtek az elmondottak szélesebb interpretációjára. Kivételt csak a nyersanyagok esetében tettek, amikor megemlítették, hogy a „*décsi tufaformáció*” olyan építőkövet szolgáltatott, mely jól megmunkálható, könnyen alakítható, ezért keresett, így széles körben elterjedt volt a vizsgált területen (23. old.). Ezt leszámítva e fejezetben szereplő megállapítások nem épültek be a későbbi, szintetizáló jellegű részekbe, így a II. fejezet önmagában áll, és egyéb funkciója, mint a táj leírása, rövid, természetföldrajzi jellegű bemutatása, nyilvánvalóan nincsen. Ebből (is) adódóan a fejezetek közti koherencia rendkívül alacsony, nem beszélve az adattár beékeléséről, ami éppen ezt a mozaikosságot növeli.

Negyedszer, mivel a címben szerepel a településtörténet, ezért jogosan kérhető számon, hogy a fontosabb magyar településtörténeti szakirodalom, vagy az utóbbi időben keletkezett újabb, régészeti feltárásokra alapozott településtörténeti munkák miért nem szerepelnek legalább hivatkozás szintjén a kötetben. Még akkor is, ha ezek sem a korszakot, sem a földrajzi területet tekintve nem köthetők a Kis-Szamos völgyéhez. Szemléletmódjuk és újszerűségük miatt azonban érdemes lett volna megemlíteni közülük néhányat.¹⁰ A más területek településeivel való összehasonlítás pedig további mélységet adhatott volna a munkának. Ilyen komparációra már Kárpát-medencei vonatkozásban is lett volna lehetőség, tekintve, hogy a Magyar Várostörténeti Atlasz sorozat eddig megjelent kiadványai ezt részben lehetővé is tennék.¹¹ Vagy, ha ennek a szélesebb perspektívának a beemelésére már nem vállalkoztak a szerzők, akkor talán a címválasztásnak is szerényebbnek, pontosabbnak kellett volna lennie.

Mindent összevetve a kötet kétségtelenül olyan alapmű, amely a későbbi kutatások számára megkerülhetetlen lesz. Bár a kontextualizáló részek kidolgozottsága (nemcsak történeti földrajzi szempontból) kifogásolható, ettől még a mű jól használható kézikönyv, kivált az adattár vonatkozásában, amely a Kis-Szamos völgye „*mikrorégió*” régészeti lelőhelyeinek katalógusát adja. Emellett a több mint 400 tételből álló felhasznált szakirodalom nagyban segíti a téma összetettebb megismerését. Végül, nem vitatom el a szerzőktől azt sem, hogy „úttörő” munkáról van szó, elegendő ezzel kapcsolatban arra utalni, hogy a dáko-román kontinuitás kérdése is más megvilágításba került, köszönhetően a mikro-szintű kutatási eredmények összegzésének.

⁹ Vadas–Rácz 2010. vö. Kern 2010. vö. Miller et al. 2012.

¹⁰ Ilyen pl. Rosta 2014.; Sárosi 2013. Az utóbbi könyvként is megjelent: Sárosi 2016.

¹¹ Opl 2011.; Szende 2012.; Jankó–Kücsán–Szende 2010.; Tringli 2011.; Blazovich et al. 2014.; Végh 2015.

Források

http://www.eme.ro/servlet/eme/template/news%2CPNewsScreen.vm/news_id/2974;jsessionid=C1082A515CCC5A653568573DC3A1542C

<http://www.instarbparvan.ro/pagini%20secundare/membri/arheologie%20medievala/gall%20erwin.htm>

<http://www.rirc.ro/team/>

https://doktori.hu/index.php?menuid=192&lang=HU&sz_ID=7027&show=1

https://hirek.unideb.hu/sites/hirek.unideb.hu/files/20180221_de_okortudomany_a_21_szazadban.pdf

<https://www.civilek.hu/programok/daciatol-ultrasilvaniaig/>

Szakirodalom

- Beluszky et al. 2008. Beluszky Pál – Frisnyák Sándor – Gál Zoltán – Győri Róbert – Hajdú Zoltán – Rácz Lajos – Szilágyi Zsolt: Mi a történeti földrajz és kik a történeti földrajzosok? Kerekasztal-beszélgetés a történeti földrajzról az MTA Regionális Kutatások Központja Budapesti Osztályán 2007. szeptember 3-án. In: Korall, 9. (2008) 31. sz. 5–22.
- Benedek 2002. Benedek József: A földrajz térszemléletének hullámai. In: Tér és társadalom, 16. (2002) 2. sz. 21–39.
- Blazovich et al. 2014. Blazovich László – Balia-Nagy Judit – Horváth Ferenc – Kelemen Gábor – Kratochwill Mátyás – Máté Zsolt – Szemerey Anna – Szerdahelyi Péterné – Takács Máté: Szeged. Szeged, 2014. (Magyar Vároستörténeti Atlasz 3.)
- Csorba 1999. Csorba Péter: Tájökológia. 2. kiadás. Debrecen, 1999.
- Faragó 1984. Faragó Tamás: Településtörténet, történeti táj, történeti térbeliség. In: Történeti Statisztikai Tanulmányok 5. Felelős szerk.: Csahók István. Bp., (1984). 5–38.
- Gáll–Kapcsos–Isvoranu–Iván 2016. [2018.] Erwin Gáll – Norbert Kapcsos – Theodor Isvoranu – András Iván: From absolutization to relativization: the hoard from Valea-Strâmbă (Hu: Tekerő patak)-Kápolnaoldal revisited. In: Orbis Romanus and Barbaricum. The Barbarians around the Province of Dacia and Their Relations with the Roman Empire. Ed. Vitalie Bârcă. Cluj-Napoca, 2016. 331–343. (Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum 14.)

- Győri 2005. Győri Róbert: A térszerkezet átalakulásának elemei a Kisalföld déli részén (a XVIII. század végétől a XX. század elejéig). Doktori (PhD) értekezés kéziratban. ELTE TTK Földtudományi Doktori Iskola. Bp., 2005.
- Jankó–Kücsán–Szende 2010. Jankó Ferenc – Kücsán József – Szende Katalin: Sopron. Sopron, 2010. (Magyar Várostörténeti Atlasz 1.)
- Kerényi 2006. Kerényi Attila: Kényelmetlen, de alapvető. A táj eltérő értelmezései és azok tervezési-védelmi jelentősége. In: Falu Város Régió, 13. (2006) 3. sz. 18–22.
- Kern 2010. Kern Zoltán: Éghajlati és környezeti változások rekonstrukciója faégyűrűk és barlangi jég vizsgálata alapján. Doktori (PhD) értekezés kéziratban. ELTE TTK Földtudományi Doktori Iskola, Földrajz–Meteorológia Program. Bp., 2010.
- Marosi 1981. Marosi Sándor: Tájkutatói irányzatok, tájértékelés, tájtipológiai eredmények. Bp., 1981.
- Miller et al. 2012. Gifford H. Miller – Áslaug Geirsdóttir – Yafang Zhong – Darren J. Larsen – Bette L. Otto-Bliesner – Marika M. Holland – David A. Bailey – Kurt A. Refsnider – Acott J. Lehman – John R. Southon – Chance Anderson – Helgi Björnsson – Thorvaldur Thordarson: Abrupt Onset of the Little Ice Age Triggered by Volcanism and Sustained by Sea-ice/ocean Feedbacks. In: Geophysical Research Letters, 39. (2012) No. 2.
- Nemes Nagy 2009. Nemes Nagy József: Terek, helyek régiók. A regionális tudomány alapjai. Bp., 2009. (Modern Regionális Tudomány Szakkönyvtár)
- Opll 2011. Ferdinand Opll: The European Atlas of Historic Towns. Project, Vision, Achievements. In: *Ler História*, 60. (2011) 169–182.
- Paasi 2004. Anssi Paasi: Place and region: looking through the prism of scale. In: *Progress in Human Geography*, 28. (2004) No. 4. 536–546.
- Rosta 2014. Rosta Szabolcs: A Kiskunsági homokhátság 13–16. századi településtörténete. Doktori (PhD) értekezés kéziratban. ELTE BTK Történettudományi Doktori Iskola, Régészettudományi Intézet Doktori Program. Bp., 2014.
- Sárosi 2013. Edit Sárosi: Landscapes and Settlements in the Kecskemét Region, 1300–1700. Doctoral dissertation, manuscript. Medieval Studies Department, Central European University. Bp., 2013.
- Sárosi 2016. Edit Sárosi: Deserting Villages – Emerging Market Towns. Settlement Dynamics and Land Management in the Great Hungarian Plain 1300–1700. Bp., 2016. (Archaeolingua Series Minor 39.)

- Szende 2012. Szende Katalin: Városkutatás és rezidencia-kutatás. Európai helyzetkép és magyar eredmények. In: Urbs VII. Főszerk.: Kenyeres István. Bp., (2012). 11–44.
- Szilágyi 2013. Szilágyi Zsolt: A történeti földrajz mint kapcsolattudomány alkalmazása a magyar várostörténet-írásban. In: Nagyerdői Almanach, 4. (2013) 1. sz. 183–204.
- Tringli 2011. Tringli István: Sátoraljaújhely. Bp., 2011. (Magyar Várostörténeti Atlasz 2.)
- Vadas–Rácz 2010. Vadas András – Rácz Lajos: Éghajlati változások a Kárpát-medencében a középkor idején. In: Agrártörténeti Szemle, 51. (2010) 1–4. sz. 39–62.
- Varró 2004. Varró Krisztina: A régió mint diszkurzív termék. In: Tér és társadalom, 18. (2004) 1. sz. 73–91.
- Végh 2015. Végh András: Buda. Bp., 2015. (Magyar Várostörténeti Atlasz 4.)